

Розвиток самоорганізованості молодшого школяра шляхом становлення його як суб'єкта навчальної діяльності

У статті відображено особливостей розвитку самоорганізованості молодшого школяра у процесі навчальної діяльності. Становлення молодшого школяра як суб'єкта навчальної діяльності розглядається як процес розвитку певних його властивостей, зокрема, довільності, внутрішнього плану дій, рефлексії та інших особливостей, які дозволяють учню здійснювати самоорганізацію своєї діяльності і поведінки на певному рівні активності і самостійності, виробити свідоме ставлення до себе та головних подій свого життя.

Ключові слова: самовизначення, саморозвиток, самоорганізованість молодшого школяра, суб'єкт учбової діяльності, ставлення до себе, самооцінка.

В статтю отражены особенности развития самоорганизованности младшего школьника в процессе учебной деятельности. Становление младшего школьника как субъекта учебной деятельности рассматривается как процесс развития определенных его свойств, в частности, произвольности, внутреннего плана действий, рефлексии и других особенностей, которые позволяют учащемуся осуществлять самоорганизацию своей деятельности и поведения на определенном уровне активности и самостоятельности, выработать сознательное отношение к себе и главным событиям своей жизни.

Ключевые слова: самоопределение, саморазвитие, самоорганизованность младшего школьника, субъект учебной деятельности, отношение к себе, самооценка.

Постановка проблеми. Ситуація сьогоденного розвитку суспільства, і зокрема системи освіти, ставить перед дослідниками психологічної науки завдання, розв'язання яких сприяло б соціально-економічному, політичному, духовному розвитку держави. Сучасне суспільство потребує людей з високим рівнем загального розвитку, які зможуть орієнтуватися в складних соціокультурних обставинах, робити вільний вибір, брати на себе відповідальність за власні освіту, виховання і розвиток. Це передбачає перебудову процесу навчання і виховання, кінцевою метою якого повинно стати максимальне розкриття індивідуальних можливостей та розвиток саморганізованості особистості. Соціаль-

на самоорганізованість здобувається упродовж життя під впливом соціального середовища, системи виховання, предметно-практичної та особистісно-рольової діяльності людини. Найсприятливіший стартовий період навчання людини самоорганізації – молодший шкільний вік, коли дитина найбільш сензитивна до виховного впливу дорослих через наслідування, ідентифікації, ампліфікації її навчальної діяльності.

Відтак, у контексті вищезазначених особливостей та специфіки теперішнього етапу гуманізації навчально-виховного процесу означена вище проблема набуває особливої актуальності.

У педагогічній теорії феномен самоорганізації окремих педагогічних об'єктів висвітлено у працях Н. Вишнякової, П. Горбунової, А. Євтодюк, Л.Зоріної, С. Кульневича, Т. Левченко, Л. Новікової, В. Редюхіна, О. Чалого, С. Шевельової та ін. Самоорганізацію як різновид діяльності досліджували вчені-психологи К.Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, Г. Балл, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.

Водночас проблема розвитку самоорганізованості дитини в період молодшого шкільного віку залишається й нині не дослідженою. Саме тому метою нашого дослідження є теоретичне вивчення особливостей розвитку самоорганізованості молодшого школяра у процесі навчальної діяльності.

Результати теоретичного аналізу. Приступаючи до аналізу проблеми, доречно визначитися із самим поняттям самоорганізованості особистості. Так, аналізуючи проблему самоорганізації особистості, Аверін так ілюструє загальний зміст цього поняття: з'являючись на світ, людина через подальшу вмотивовану життєдіяльність, яка є продуктом її організації щодо зовнішніх умов, стає соціально-психологічним суб'єктом існування – особистістю. На певному відрізку життя вона досягає оптимального рівня усвідомлення самої себе як сукупності “Я”- понять і за допомогою самоаналізу вдається до самопізнання. Маючи перед собою самопрогнозовану модель власного “Я”, людина звертається до самоконтролю якісного рівня цієї тріади засобами самоконтролю (рефлексії). Відносячи до кожного з трьох її елементів процеси самовиховання, самонавчання та саморозвитку, особистість здійснює самокоригування свого руху до життєвої мети: ближньої (самовизначення) і віддалено (самореалізації). Остаточо обираючи одну з багатьох сфер людської життєдіяльності, вже сформована особистість спочатку звертається до самооцінювання відповідних здібностей, можливостей та рівня морально-психологічної

готовності, а потім – до самонавчання, мета якого – якнайповніше самовиявлення (виявлення в діяльності професійно-ділових та інших життєво актуальних особистісних якостей). Отже, соціально-психологічна організація комплексу самостійних дій індивіда, спрямованих на опанування домінантної діяльності, є самоорганізацією цієї особистості. Соціальна самоорганізація передбачає процес самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації. Вона виявляється в цілеспрямованості, активності, обґрунтованості мотивації та плануванні діяльності, самостійності й швидкості прийняття рішень, оцінюванні наслідків праці, почутті обов'язку [1].

Н. Вольська визначає самоорганізацію як одне з умінь, що характеризує організованість особистості [3].

Т. Шрейбер вважає, що самоорганізація реалізується в упорядкованості діяльності й поведінки людини. Специфіка самоорганізації знаходить своє відображення в системі саморегуляції особистості, а потім й у своєрідності діяльності й поведінки. У свою чергу, результати діяльності й ставлення особистості до них призводять до розвитку особистості та її регулятивної системи [13].

Щодо навчальної діяльності, Л. Фрідман описує самоорганізацію як сутнісний принцип організації навчального процесу. Причому вважає, що самоорганізація може бути лише раціональною і є вмінням особистості без систематичного зовнішнього контролю і без стимуляції зовні організувати і проводити власну навчальну діяльність [11].

Водночас, саме навчальна діяльність може стати чинником розвитку самоорганізованості молодшого школяра. Так, Ханецька Н.В. вказує на важливість формування у дитини в процесі учбової діяльності здатності самостійно будувати власну життєдіяльність, бути її справжнім суб'єктом. Саме молодший шкільний вік є стрижневим для формування самостійності, оскільки провідна для цього вікового етапу навчальна діяльність, побудована на принципах розвивальної суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, створює оптимальні умови для розвитку і функціонування суб'єктних характеристик особистості [12].

Яворська-Ветрова вважає, що така діяльність з необхідністю передбачає співтворчість вчителя й учня, рівноцінність їхніх позицій, становлення учня і ставлення до нього вчителя як до суб'єкта, активного, самостійного, відповідального, ініціативного учасника навчально-виховного процесу [14].

Суб'єктом учіння, зазначає Г.С.Костюк, молодший школяр стає тільки тоді, коли набуває позиції учня, тобто усвідомлює цілі

учіння, переживає його хід, чутливо ставиться до успіхів і невдач в ньому, оцінює отримані результати, усвідомлює мотиви, на основі уявлення про себе, що складається, оцінює себе і свою діяльність [7].

У комплексі проблем формування самоорганізованості особистості молодшого школяра у процесі навчальної діяльності суттєва роль належить проблемам самооцінки, емоційно-ціннісного ставлення до себе як до суб'єкта цієї діяльності. Через усвідомлення результатів діяльності особистість приходить до усвідомлення себе як суб'єкта діяльності, до оцінки своїх можливостей і якостей. Для дітей молодшого шкільного віку вирішальним чинником формування самооцінки виступає навчальна діяльність і міжособистісні стосунки.

П.М.Якобсон зазначає, що залежно від успіхів в учінні у школяра виникає почуття впевненості або невпевненості в собі і відповідна до модальності цих почуттів самооцінка. На цьому ґрунті формується його внутрішня позиція стосовно оточуючих і самого себе [15].

Самооцінка зумовлена не тільки об'єктивними труднощами в навчальній діяльності, а й, головним чином, низькою оцінкою якостей, можливостей учня дорослими і ровесниками, відповідною емоційною атмосферою в класі. В результаті формується певне ставлення до себе як до суб'єкта діяльності [2; 14].

Ставлення учня до себе як до суб'єкта навчальної діяльності, за дослідженням І.С.Коновальчук, включає в себе, “по-перше, раціональне ставлення до себе як до суб'єкта навчальної діяльності, по-друге, емоційно-ціннісне ставлення до себе (переживання і оцінка власної значущості як суб'єкта учіння)” [6]. Воно залежатиме від того, наскільки успішно “увійде” молодший школяр у ситуацію шкільного навчання, якою мірою продуктивним виявиться його досвід міжособистісної взаємодії, сформованість навчальної діяльності. Соціальному оцінюванню в цей час підлягають уміння, можливості і здібності, а також особистісні якості учня, які виявляються в навчальній діяльності. Молодший школяр вже оцінюється дорослими як суб'єкт цієї діяльності [2].

У працях П.Я.Гальперіна і А.К.Маркової показано, що самооцінка перетворюється на чинник саморегуляції, якщо включає в себе мотиваційну функцію, тобто тоді, коли навчальна діяльність стає особистісно значущою для дитини [4].

На значущість цієї проблеми вказувала С.П. Тищенко, яка стверджувала, що під впливом позитивного ставлення до себе як до суб'єкта діяльності індивід “відкриває” для самого себе особистісний сенс цієї діяльності, внаслідок чого вона стає життєво значущою [10].

У свою чергу І.С.Коновальчук зазначає, що “у разі усвідомлення дисгармонійності ставлення до себе і його невідповідності реальному рівню власної навчальної суб`єктності можливе зниження рівня соціального пристосування, сприйняття себе як нездібного і пасивного учня” [6]. А це, зрозуміло, може призвести до пасивності, нездатності до самостійних рішень і дій.

Складний аналіз проблеми становлення школяра як суб`єкта учіння подано у дослідженні Л.А.Матвеевої. Автор розглядає становлення суб`єкта діяльності як процес розвитку певних властивостей, інтегральних характеристик особистості, що розкривають її різні аспекти: інтелектуальний, емоційний, вольовий. Новоутворення, що виявляються в молодшому шкільному віці в навчальній діяльності – довільність, внутрішній план дій, рефлексію, Л.А.Матвеева розглядає як “комплекс особливостей, які дозволяють учню здійснювати регуляцію своєї діяльності і поведінки на певному рівні активності і самостійності, враховуючи при цьому особливості самої діяльності, тобто виступати суб`єктом навчальної діяльності” [8].

Ханецька вважає одним із перспективних шляхів розвитку суб`єкта навчальної діяльності молодших школярів розвиток якостей, які властиві йому і сформованість яких є необхідною передумовою здійснення навчальної діяльності. Серед цих якостей стрижневе місце посідають пошукова активність, самостійність та ініціативність. Крім самостійності, ініціативності, необхідною складовою самоорганізованості виступає рефлексія як універсальний спосіб побудови ставлення людини до власної життєдіяльності. Разом з тим рефлексія є необхідною складовою вміння вчитися, яке, в свою чергу, може бути сформоване засобами навчальної діяльності [12].

На важливість цього новоутворення звертав увагу В.В.Давидов. Він вважав, що у сфері мислення рефлексія необхідна для усвідомлення дітьми основ власних дій. У сфері комунікації та кооперації вона дозволяє зайняти позицію “над”, “поза” та забезпечує взаєморозуміння й координацію дій партнерів. У сфері самосвідомості рефлексія потрібна для визначення внутрішніх орієнтирів і способів розмежування “Я” та “не-Я”. На початку молодшого шкільного віку третій пласт є базовим, смислоутворювальним, а перший – внутрішнім, стрижневим, таким, що надає предметної визначеності організму навчальної діяльності. Пізніше відбувається інверсія, і внутрішнім, центральним стає пласт самосвідомості, який і визначає цілі навчання [5].

Активна переробка у свідомості дітей навчального матеріалу, засвоєння знань, зростання його рефлексивних можливостей

актуалізує необхідність координації різних точок зору на світ і на себе у ньому, визначеність у своїх мотивах, потребах, ставленнях загалом. Осмислення різних сфер буття дозволяє дитині побачити себе, осмислити свій досвід як його джерело, а відтак усвідомити цінність та перспективу власного саморозвитку. Розширення поля свідомості та самосвідомості у процесі навчальної діяльності породжує потребу самореалізації своїх можливостей, сприяє виробленню здатності ширше налагоджувати зв'язки з оточенням, вибірково змінювати взаємини з оточуючими, тобто реалізувати себе як суб'єкта, визначеного у своїх ставленнях до явищ, сфер життя. Таким чином, пізнавальна, ціннісно-моральна лінії розвитку особистості молодшого школяра забезпечують його спроможність певною мірою оволодіти механізмом рефлексії над власним буттям, його метою, смислом і цінностями, виробляти свідоме ставлення до головних, вузлових подій свого життя і навички перспективного бачення свого "авторського начала" у життєвій активності [9].

Здійснений теоретичний аналіз дозволяє зробити **висновки**.

Самоорганізованість особистості – це складний психологічний феномен, який виявляється в певних особистісних властивостях людини, які характеризують її як суб'єкта діяльності, здатного до самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації.

Саме молодший шкільний вік є стрижневим для формування самоорганізованості дитини, оскільки навчальна діяльність, провідна для цього вікового етапу, побудована на принципах розвивальної суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, створює оптимальні умови для розвитку особистості як суб'єкта цієї діяльності.

Становлення молодшого школяра як суб'єкта діяльності розглядається як процес розвитку певних його властивостей, зокрема, довільності, внутрішнього плану дій, рефлексії та інших особливостей, які дозволяють учню здійснювати самоорганізацію своєї діяльності й поведінки на певному рівні активності та самостійності, виробити свідоме ставлення до себе та головних подій свого життя.

Список використаних джерел

1. Аверін М. Метод самоорганізації особистості та його соціально-педагогічні перспективи / М.Аверін // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
2. Ананьев Б.Г. Психология педагогической оценки / Б.Г.Ананьев // Избранные психологические труды: в 2-х т. – М.: Педагогика, 1980. – Т.2. – С.128.
3. Вольська Н. Поняття організованості суб'єкта навчання у

- процесі пізнавальної діяльності // [http:// www.socwd.uzhgorod.ua/ articles/ 11.htm](http://www.socwd.uzhgorod.ua/articles/11.htm).
4. Гальперин П.Я. Психологические проблемы учебной деятельности школьника / П.Я.Гальперин, А.К.Маркова. – М.: МГУ, 1977. – 125 с.
 5. Давыдов В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В.В.Давыдов, В.И.Слободчиков, Г.А.Цукерман// Вопросы психологии. – 1992. – №3-4. – С. 14-19.
 6. Коновальчук И.С. Развитие отношения к себе как субъекту учебной деятельности в младшем школьном возрасте: автореф. дис. ... канд. психол. наук / И.С.Коновальчук. – К., 1992. – 18 с.
 7. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Г.С.Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
 8. Матвеева Л.А. Развитие младшего школьника как субъекта учебной деятельности и нравственного поведения / Л.А.Матвеева. – Л.: ЛГПИ, 1989. – 66 с.
 9. Олексюк В.Р. Особливості усвідомлення молодшими школярами власного життєвого шляху: дис... канд. психол. наук: 19.00.07/Тернопільський Національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Тернопіль/ Вікторія Романівна Олексюк. – 2009. – 236 с.
 10. Тищенко С.П. Емоційно-ціннісне ставлення до себе як структурний компонент образу “Я” // Психологія/ С.П.Тищенко. – К., 1983. – Вип. 22. – С. 3-19.
 11. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Формирование у учащихся общеучебных умений / Л.М.Фридман, И.Ю.Кулагина. – Мн.: НПК образования, 1995. – 30 с.
 12. Ханецька Н.В. Психологічні передумови розвитку молодшого школяра як суб'єкта учіння: дис...канд. психол. наук: 19.00.07/Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ Н.В.Ханецька. – К., 2005. – 226 с.
 13. Шрейбер Т. В. Саморегуляция и самоорганизация личности // <http://www.ipe.poltava.ua/pm/35/tiahlo.htm>
 14. Яворская-Ветрова И.В. Особенности субъектного развития младших школьников с различной результативностью учебной деятельности : дисс. ... канд.. психол. наук / И.В.Яворская-Ветрова. – К., 1994. – с.38)
 15. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника. Психологический очерк / П.М.Якобсон. – М.: Просвещение, 1966. – 291 с.

The article shows the features of samoorhanizovanosti primary school pupils in the process of learning activity. Of primary school pupils as a subject

of learning activity is regarded as a process of development of certain properties, in particular, randomness of the internal plan of action, reflection and other features that allow the student to organize themselves to carry out their activities and behavior at a certain level of activity and independence, to develop awareness themselves and the main events of his life.

Keywords: self-determination, self development, self-organization of pupil, an educational activity, attitude, self-esteem.

Отримано: 04.03.2011

УДК 159.922.1

І.І. Ханенко

Динаміка професійного зростання жінки-керівника в правоохоронних органах як показник її професійної успішності

У статті представлено результати експериментального дослідження динаміки професійного зростання жінки-керівника в правоохоронних органах. Розкрито зв'язок між динамікою професійного зростання і професійною успішністю.

Ключові слова: професійне зростання, жінка-керівник, правоохоронні органи, самоактуалізація, самореалізація, професійна успішність.

В статье представлены результаты экспериментального исследования динамики профессионального роста женщины-руководителя в правоохранительных органах. Раскрыта связь между динамикой профессионального роста и профессиональной успешностью.

Ключевые слова: профессиональный рост, женщина-руководитель, правоохранительные органы, самоактуализация, самореализация, профессиональная успешность.

Правоохоронні органи як державна установа (або державна юридична особа) діють в системі органів влади й виконують на основі закону державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності країни. До них належать: органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи служби безпеки;